

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันประเทศไทยมีการทำความตกลงและร่วมลงนามในความร่วมมือจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area หรือเรียกย่อว่า AFTA) กับประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียน โดยประเทศสมาชิกตกลงร่วมกันในอันที่จะยกเลิกพิกัดอัตราภาษีศุลกากรและมาตรการกีดกันทางการค้าอื่นๆ ที่มีใช้ภายในภูมิภาคระหว่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้การค้าระหว่างประเทศสมาชิกเป็นไปได้โดยเสรี สำหรับประเทศไทย หลังจากที่มีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนแล้ว มีผลทำให้การค้าระหว่างประเทศไทยและประเทศภาคีอาเซียนมีการขยายตัวสูงขึ้น ซึ่งนับเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งของการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน ที่มีเจตนารมณ์ต้องการให้อาเซียนเป็นภูมิภาคฐานการผลิตเพื่อมุ่งสู่ตลาดโลก มีความสามารถในการแข่งขันทางด้านการลงทุนและมีประสิทธิภาพในการผลิตภาคอุตสาหกรรม ซึ่งจะส่งผลทำให้การค้าเพิ่มขึ้นจากทั้งในและนอกกลุ่มอาเซียน การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจจึงนับเป็นเรื่องสำคัญและน่าสนใจที่จะศึกษาเพราะมีผลกระทบต่อการค้าของอาเซียน อันจะเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนเป้าหมายในการพัฒนาและวางนโยบายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการค้าของประเทศไทยต่อไป ดังนั้นในบทนี้จะได้กล่าวโดยสรุปถึงผลการวิเคราะห์การสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าในประเทศไทยที่เกิดจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน รวมทั้งแสดงข้อเสนอแนะจากการศึกษาเพื่อการพัฒนาและปรับปรุงนโยบายที่ใช้ในเขตการค้าเสรีอาเซียนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน โดยพิจารณาผลกระทบทางด้านการสร้างปริมาณการค้าและผลกระทบทางด้านการหันเหทิศทางการค้า โดยการศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการแยกผลกระทบดังกล่าวออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ผลกระทบของการสร้างปริมาณการค้าทางด้านการนำเข้า (Imports Trade Creation) และผลกระทบของการสร้างปริมาณการค้าทางด้านการส่งออก (Exports Trade Creation) และผลกระทบทางด้านการหันเหทิศทางการค้า ได้แก่ ผลกระทบของการหันเหทิศทางการค้าทางด้านการนำเข้า (Imports Trade Diversion) และผลของการหันเหทิศทางการค้าทางด้านการส่งออก (Exports Trade Diversion) โดยเลือกทำการศึกษาเฉพาะสินค้าเร่งรัดภาษี (Fast Track) และได้เลือกศึกษาการนำเข้า

และส่งออกของประเทศไทยเป็นรายประเทศในกรณีสินค้าในกลุ่มสิ่งทอ ตามรหัสฮาร์โมนไนซ์ (Harmonize System: HS 50-63)

วิธีการศึกษาที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ประยุกต์มาจากทฤษฎีการสร้างปริมาณการค้า และการหันเหทิศทางการค้าของ Bela Balassa ซึ่งมีสมมุติฐานว่าการจัดตั้งเขตการค้าเสรีจะส่งผลกระทบต่อรูปแบบการนำเข้าและส่งออกสินค้าของประเทศสมาชิก ถ้าพบว่าภายหลังจากที่มีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนแล้ว ค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์การนำเข้าและส่งออกสินค้าต่อรายได้ประชาชาติเปลี่ยนแปลงไป โดยถ้าความยืดหยุ่นของอุปสงค์การนำเข้าและส่งออกสินค้าจากประเทศสมาชิกของกลุ่มต่อรายได้ประชาชาติมีค่าเพิ่มขึ้น แสดงว่าเกิดการสร้างปริมาณการค้า (Trade Creation) ซึ่งจะส่งผลดีต่อสวัสดิการของประเทศ แต่ถ้าความยืดหยุ่นของอุปสงค์การนำเข้าและส่งออกสินค้าจากประเทศนอกกลุ่มมีค่าลดลง แสดงว่าเกิดการหันเหทิศทางการค้า (Trade Diversion) ซึ่งจะส่งผลเสียต่อสวัสดิการของประเทศ การศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงได้ทำการเปรียบเทียบค่าความยืดหยุ่นดังกล่าวใน 2 ช่วงเวลา โดยช่วงแรกจะเป็นช่วงก่อนที่จะมีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (พ.ศ.2522 - พ.ศ.2535) และช่วงที่สองเป็นช่วงที่เขตการค้าเสรีอาเซียน ได้ถูกจัดตั้งขึ้นแล้วจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2536 - พ.ศ.2548) ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาพบว่า การนำเข้าและส่งออกสินค้าเร่งลดภาษีทั้งหมด และสินค้าในกลุ่มสิ่งทอของประเทศไทยจากประเทศสมาชิกเขตการค้าเสรีอาเซียน ได้เกิดการสร้างปริมาณการค้า และการหันเหทิศทางการค้าขึ้นจริง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างปริมาณการค้า และการหันเหทิศทางการค้าของ Balassa แต่ผลการศึกษาการนำเข้าและส่งออกของประเทศไทยจากประเภทภาคีอาเซียนในบางประเทศ ก็มีความแตกต่างจากทฤษฎีการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าของ Balassa อยู่บ้าง ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าปัจจัยที่มีส่วนกำหนดโครงสร้างการนำเข้าและส่งออกสินค้านั้นมีอยู่หลายประการ ไม่ได้จำกัดแต่เพียงปัจจัยการจัดตั้ง AFTA เท่านั้น ซึ่งสิ่งนี้ได้ขัดแย้งกับข้อสมมติที่ Balassa กำหนดไว้ ผลการศึกษาที่ได้รับจึงอาจแตกต่างจากทฤษฎีของ Balassa ไปบ้าง ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่อุปสงค์ของสินค้าเกิดการขยาย หรือหดตัวอย่างรุนแรง หรือกรณีที่อุปสงค์ของสินค้านั้นมีลักษณะเฉพาะตัว อาจจะหักล้างผลของการสร้างปริมาณการค้า และการหันเหทิศทางการค้าได้

ในส่วน of เขตการค้าเสรีอาเซียนเอง ก็อาจจะทำให้ผลการศึกษาไม่เป็นไปตามทฤษฎีได้ เนื่องจากกระบวนการลดภาษีของเขตการค้าเสรีอาเซียนเป็นไปแบบมีขั้นตอน ดังนั้นในช่วงที่กระบวนการลดภาษีกำลังดำเนินอยู่ อาจจะผลักดันให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบดังกล่าวได้ทำการปรับตัวเพื่อรองรับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ทำให้การสร้างปริมาณและการหันเหทิศทางการค้าไม่เกิดขึ้นเท่าที่ควร นอกจากนี้ การกำหนดให้ประเทศภาคีอาเซียนสามารถได้รับสิทธิประโยชน์จากการลดภาษีได้ ก็ต่อเมื่อประเทศภาคีอาเซียนนั้น ได้ทำการลดภาษีด้วยเช่นกัน ทำให้การค้าในกลุ่มอาเซียนไม่ขยายตัวเท่าที่ควร เนื่องจากสินค้าที่ประเทศไทยนำมาลดภาษีนั้น หลายสินค้าเป็นสินค้าที่ประเทศภาคีอาเซียนไม่มีการเก็บภาษีอยู่เดิม

เมื่อพิจารณาผลกระทบจากการรวมกลุ่มเขตการค้าเสรีอาเซียนในด้านของการสร้างปริมาณการค้า พบว่า ประเทศไทยไม่เกิดการสร้างปริมาณการค้าทางการนำเข้าสินค้าในกลุ่มเร่งลดภาษี (Fast Track) ทั้งหมดจากประเทศสมาชิกเขตการค้าเสรีอาเซียน ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาทางการส่งออกกลับพบว่า ประเทศไทยเกิดการสร้างปริมาณการค้าทางการส่งออกสินค้าเร่งลดภาษีทั้งหมดจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเฉพาะ สินค้าในกลุ่มสิ่งทอ กับประเทศคู่ค้าเป็นรายประเทศ กลับพบว่าประเทศไทยเกิดการสร้างปริมาณการค้าขึ้นกับสินค้าในกลุ่มนี้ แสดงให้เห็นว่า การสร้างปริมาณการค้ามักจะเกิดขึ้นกับประเทศที่เดิม ประเทศไทยมีการนำเข้าเป็นมูลค่าน้อย เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศมาเลเซีย ส่วนประเทศที่เดิมประเทศไทยมีการนำเข้าสินค้าในกลุ่มนี้เป็นมูลค่ามาก เช่น ประเทศอินโดนีเซีย และประเทศสิงคโปร์ มักไม่เกิดการสร้างปริมาณการค้า และเมื่อพิจารณาผลกระทบจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียนทางการส่งออกสินค้าในกลุ่มสิ่งทอ พบว่า ประเทศไทยเกิดการสร้างปริมาณการค้าในกรณีที่ส่งออกสินค้าในกลุ่มดังกล่าว ไปยังประเทศอินโดนีเซีย และประเทศมาเลเซีย แต่กลับไม่เกิดการสร้างปริมาณการค้าในกรณีส่งออกไปยังประเทศฟิลิปปินส์ และในกรณีส่งออกสินค้าในกลุ่มสิ่งทอไปยังประเทศสิงคโปร์ ไม่สามารถระบุผลกระทบได้

เมื่อพิจารณาผลกระทบจากการรวมกลุ่มเขตการค้าเสรีอาเซียนในด้านของการหันเหทิศทางการค้า พบว่า ประเทศไทยเกิดการหันเหทิศทางการค้าทางการนำเข้าและส่งออกสินค้าในกลุ่มเร่งลดภาษีทั้งหมดจากประเทศที่ไม่ใช่สมาชิกเขตการค้าเสรีอาเซียนในทุกประเทศ ซึ่งส่งผลให้สวัสดิการของประเทศแย่ง

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเฉพาะสินค้าในกลุ่มสิ่งทอ กับประเทศคู่ค้าเป็นรายประเทศนั้น ให้ผลการศึกษาในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือประเทศไทยเกิดการหันเหทิศทางการค้าขึ้นกับสินค้าในกลุ่มนี้จากการนำเข้าสินค้าในกลุ่มสิ่งทอจากประเทศจีน และประเทศญี่ปุ่น ส่วนกรณีการนำเข้าสินค้าในกลุ่มสิ่งทอจากประเทศสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถระบุผลกระทบได้ และเมื่อพิจารณาในกรณีของการส่งออกของประเทศไทย พบว่า เกิดการหันเหทิศทางการค้าขึ้นกับประเทศไทยจากการส่งออกสินค้าในกลุ่มสิ่งทอไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา และไม่เกิดการหันเหทิศทางการค้าขึ้นกับประเทศไทยในกรณีส่งออกสินค้าในกลุ่มสิ่งทอไปยังประเทศจีน ส่วนการส่งออกสินค้าในกลุ่มสิ่งทอไปยังประเทศญี่ปุ่นไม่สามารถระบุผลกระทบได้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งที่จะศึกษาผลกระทบของการดำเนินการเขตการค้าเสรีอาเซียนที่มีต่อสินค้าในกลุ่มสิ่งทอกับประเทศคู่ค้าเป็นรายประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากสินค้าในกลุ่มนี้เป็นสินค้าที่ประเทศไทยมีมูลค่าการค้าสูงที่สุดในกลุ่มสินค้าเร่งลดภาษีทั้ง 15 รายการ

จากการศึกษา พบว่าสินค้าอุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่ประเทศไทยเป็นผู้เสนอให้อยู่ในกลุ่มของสินค้าเร่งลดภาษี (Fast Track) ซึ่งมีอยู่ 15 รายการ ซึ่งอุตสาหกรรมสิ่งทอไทยถือว่ามีความสามารถในการแข่งขันสูงและได้เปรียบในระยะแรกเพราะมีค่าแรงต่ำ โดยเฉพาะเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มจะได้เปรียบสินค้าที่ผลิตในอาเซียน ในขณะที่อุตสาหกรรมผลิตเส้นใยอุตสาหกรรมปั่นด้าย และอุตสาหกรรมผลิตผ้าฝ้าย จะมีการแข่งขันกับอินโดนีเซียในระดับสูง นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีความสามารถในการที่จะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมสิ่งทอของอาเซียนได้ ด้วยปัจจัยเสริมหลายประการ โดยเฉพาะการเป็นประเทศผู้ส่งออกสิ่งทอที่ใหญ่ที่สุดในอาเซียน ถึงแม้ว่าอุตสาหกรรมสิ่งทอของไทยจะมีการพัฒนาด้านการผลิตและได้เปรียบดุลการค้ามาตลอด แต่อุตสาหกรรมประเภทนี้ก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้อุตสาหกรรมสิ่งทอก้าวไปได้ไม่เร็วเท่าที่ควร เมื่อมีการนำสินค้าอุตสาหกรรมสิ่งทอเข้าไว้ในเขตการค้าเสรีอาเซียน อาจจะมีผลกระทบต่อไทยดังนี้

- 1) ไทยมีแนวโน้มจะเสียเปรียบด้านค่าจ้างแรงงานเมื่อเทียบกับชาติอื่นในอาเซียน เช่น อินโดนีเซีย และเวียดนาม เป็นต้น
- 2) การที่อาเซียนรวมตัวเป็นเขตการค้าเสรีจะเป็นประโยชน์ด้านแหล่งวัตถุดิบ เช่น สี เคมีภัณฑ์ เส้นด้าย เส้นใย และผ้าฝ้ายบางชนิดที่ไม่มีการผลิตในประเทศ หรือการผลิตในประเทศยัง

มีคุณภาพไม่ตีรวมทั้งช่วยลดต้นทุนการผลิตจากการนำเข้าวัตถุดิบดังกล่าวจากสิงคโปร์ อินโดนีเซีย และมาเลเซีย ของผู้ประกอบการในประเทศได้

3) การลดภาษีในเขตการค้าเสรีอาเซียนจะทำให้ประเทศไทยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันให้กับอุตสาหกรรมสิ่งทอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม (เสื้อผ้าสำเร็จรูป) เนื่องจากการลดภาษีศุลกากรนำเข้าจะทำให้ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสิ่งทอของไทยมีต้นทุนการผลิตของวัตถุดิบต่ำลง

ในส่วนของปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการนำเข้าและส่งออกสินค้าของประเทศไทย ได้แก่ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ และอัตราเงินเฟ้อของประเทศไทย และปัจจัยอื่นที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการส่งออกสินค้าของประเทศไทย ได้แก่ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ และอัตราเงินเฟ้อของประเทศไทย เช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเป็นเขตการค้าเสรีอาเซียนได้มีการพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการค้าเนื่องจากการค้าเสรี การแข่งขันที่สูงขึ้น เป็นผลทำให้ประเทศไทยประสบกับปัญหาการหันเหทิศทางการค้าขึ้นได้ ดังนั้นในส่วนนี้จะเสนอแนะแนวทางเพื่อวางนโยบายและพัฒนารูปแบบนโยบาย รวมทั้งบทบาทของรัฐบาล เพื่อให้การรวมกลุ่มเขตการค้าเสรีอาเซียนก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือเกิดการสร้างปริมาณการค้าของประเทศไทย ซึ่งการศึกษาครั้งนี้แบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อเสนอแนะจากการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะศึกษาต่อไป ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า เกิดการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้ากับประเทศคู่ค้าของไทยในหลายประเทศ ซึ่งหากพิจารณาถึงการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดนั้น ประเทศไทยจึงควรนำเข้าสินค้าจากประเทศที่เกิดการสร้างปริมาณการค้าและลดการนำเข้าสินค้าจากประเทศที่ไม่เกิดการสร้างปริมาณการค้า เนื่องจกเมื่อมีการรวมกลุ่มเขตการค้าเสรีอาเซียนแล้ว ถ้าประเทศสมาชิกทั้งหลายมีการใช้ทรัพยากรในการผลิตอย่างเต็มที่ทั้งก่อนและหลังการรวมกลุ่ม

การแบ่งงานข้างต้นจะมีผลให้สวัสดิการของประเทศสมาชิกดีขึ้น อย่างไรก็ตามควรพิจารณาผลจากการหันเหทิศทางการค้าแก่ประเทศสมาชิกร่วมด้วย เนื่องจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจดังกล่าว อาจส่งผลให้สวัสดิการของประเทศสมาชิกแย่ลง เพราะมีการทรยศอย่างไม่มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้จากการศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคต่อการขยายตัวทางการค้าของประเทศไทย พบว่า ปัญหาดังกล่าวต่อไปนี้จะส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทย

- 1) ปัญหาภาษีนำเข้าวัตถุดิบและชิ้นส่วนของประเทศไทยสูงกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียนมาก ทำให้ต้นทุนของการผลิตสูงขึ้น จึงควรมีการเร่งลดภาษีนำเข้าวัตถุดิบและชิ้นส่วนให้อยู่ในอัตราต่ำสุด ซึ่งจะช่วยให้ต้นทุนการผลิตของไทยสามารถแข่งขันกับตลาดโลกได้
- 2) ปัญหาค่าพลังงานของไทยแพงกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียนที่มีทรัพยากรน้ำมัน ไทยจึงควรเร่งพัฒนาแหล่งพลังงานภายในประเทศให้เพียงพอต่อความต้องการใช้ภายในประเทศ ซึ่งจะทำให้ไทยนำเข้าพลังงานน้อยลง และเป็นการลดต้นทุนการผลิตสินค้าอีกด้วย
- 3) ปัญหาด้านต้นทุนค่าแรงงานของไทยเติบโตสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยค่าจ้างที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้นในอัตราที่ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 8-9 ต่อปี ซึ่งสามารถแก้ปัญหานี้ได้โดยการพัฒนาคุณภาพแรงงานเพื่อให้ผลผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูงขึ้น รวมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพเครื่องจักร โดยผ่านการพัฒนาการศึกษาและการฝึกอบรมแรงงานให้มากขึ้น และเลือกพัฒนาอุตสาหกรรมให้เหมาะสมกับกำลังคนที่มีอยู่

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

- 1) เพื่อความชัดเจนในผลกระทบของการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน ควรมีการพิจารณาการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าที่เกิดขึ้น โดยผ่านสินค้าที่อยู่ในกลุ่มยกเว้นภาษีชั่วคราว (Temporary Track) หรือแม้กระทั่งสินค้าที่มีการลดภาษีแบบปกติ (Normal Track) เพื่อหาผลการวิเคราะห์ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบายเกี่ยวกับสินค้านี้ต่อไปในอนาคต

2) ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 ถึงปี พ.ศ. 2548 ซึ่งสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียนได้เริ่มตั้งในปี พ.ศ. 2510 ดังนั้นเพื่อให้เกิดผลการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรเริ่มศึกษาตั้งแต่เริ่มรวมกลุ่มอาเซียน

3) การศึกษาในครั้งนี้ไม่ได้ใช้อัตราภาษี และความยืดหยุ่นต่อราคามาพิจารณาร่วมด้วย เนื่องจากข้อจำกัดด้านข้อมูล อย่างไรก็ตามหากนำไปวิจัยทั้งสองดังกล่าวข้างต้นมาพิจารณาร่วมด้วย จะได้ผลการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น

4) การเปลี่ยนแปลงในการลดภาษีศุลกากรและอุปสรรคทางด้านอื่นๆ และรวมถึงการเพิ่มขึ้นในการลงทุนระหว่างประเทศ จะเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงอันเนื่องมาจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ

5) นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า สินค้าในกลุ่มแร่ลดภาษี โดยส่วนใหญ่ไม่ได้มีความสำคัญทางการค้าระหว่างประเทศไทยกับประเทศภาคีอาเซียนมากกว่า สินค้าในกลุ่มแร่ลดภาษี ยกเว้นสินค้าส่งออกและนำเข้าในกลุ่มบางประเภท คือ 1) ผลิตภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งประเทศไทยมีประเทศสิงคโปร์และประเทศมาเลเซียเป็นประเทศคู่ค้าสำคัญ และ 2) ถือน้ำมันพืชและปื๋ย ซึ่งประเทศไทยมีประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซียเป็นแหล่งผลิตสินค้านำเข้าเหล่านี้ที่สำคัญสำหรับสินค้าส่งออกและนำเข้าที่เหลือนั้น ในปัจจุบันประเทศไทยยังมีสัดส่วนการค้าระหว่างประเทศกับประเทศพัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น มากกว่าการค้ากับกลุ่มอาเซียนมาก ดังนั้นจึงควรศึกษาต่อไปว่าเมื่อคำนึงปัจจัยด้านมาตรการกีดกันทางการค้าของประเทศต่างๆ แล้ว โครงสร้างการนำเข้าและส่งออกระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มอาเซียนจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ภายหลังจากดำเนินการตามข้อตกลงการจัดตั้งเขตการค้าเสรีระหว่างกัน

6) การศึกษาโดยใช้ทฤษฎีการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าของ Bela Balassa ไม่สามารถที่จะทำการศึกษาผลของการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าในระดับมวลรวมได้ เนื่องจากผลการศึกษาที่ได้รับจะอยู่ในรูปของรายสินค้า หรือรายอุตสาหกรรม การพิจารณาผลกระทบโดยรวมจากการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ต่อประเทศที่ทำได้จึงไม่ให้ผลที่ชัดเจนมากนัก รวมถึงวิธีการศึกษายังไม่สามารถระบุขนาดของการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าที่เกิดขึ้นได้ เนื่องจากวิธีการศึกษาของ Balassa จะทำให้ทราบได้แต่เพียงว่าการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้าได้เกิดขึ้นหรือไม่ ดังนั้นในการศึกษา

ครั้งต่อไปควรพิจารณาถึงขนาดของการสร้างปริมาณการค้าและการหันเหทิศทางการค้า ซึ่งจะช่วยให้สามารถทราบถึงผลกระทบที่ชัดเจนจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ